

Příloha

k dipl. práci: „Překlad a výklad páté knihy (1.-15. kap.) Orosiových *Historiarum adversum paganos libri VII*“

Latinský text prvních patnácti kapitol páté knihy *HP* podle edice:

ARNAUD-LINDET, M. P. (ed.), 1990-1991. *Orose: Histoires (Contre les Païens) I-III*. Paris, Les belles lettres, Paris.

1, 1 Scio aliquantos post haec deinceps permoveri posse, quod victoriae Romanae multarum gentium et civitatum strage crebrescunt. Quamquam, si diligenter adtendant, plus damni invenient accidisse quam commodi. Neque enim parvi pendenda sunt tot bella servilia, socialia, civilia, fugitivorum, nullorum utique fructuum et magnarum tamen miseriarum.

2 Sed conhibeo ut quemadmodum volunt ita fuisse videatur; unde arbitror esse dicturos: "ecquid his temporibus beatius, quibus continui triumpho, celebres victoriae, divites praedae, nobiles pompae, magni ante currum reges et longo ordine victae gentes agebantur?" **3** Quibus breviter respondebitur et ipsos de temporibus solere causari, et nos pro isdem temporibus instituisse sermonem, quae tempora non uni tantum urbi adtributa sed Orbi universo constat esse communia. Ecce quam feliciter Roma vincit tam infeliciter quidquid extra Romam est vincitur.

4 Quanti igitur pendenda est gutta haec laboriosae felicitatis, cui adscribitur unius urbis beatitudo in tanta mole infelicitatis, per quam agitur totius Orbis eversio? aut si ideo felicia putantur quia unius civitatis opes auctae sunt, cur non potius infelicissima iudicentur quibus miserabili vastatione multarum ac bene institutarum gentium potentissima regna ceciderunt? **5** An forte aliud tunc Carthagini videbatur, cum post annos centum viginti quibus modo bellorum clades, modo pacis condiciones, perhorrescens, nunc rebelli intentione, nunc supplici, bellis pacem, pace bella mutabat, novissime miseris civibus passim se in ignem ultima desperatione iacentibus unus rogos tota civitas fuit? Cui etiam nunc, situ parvae, moenibus destitutae, pars miseriarum est audire quid fuerit. **6** Edat Hispania sententiam suam: cum per annos ducentos ubique agros suos sanguine suo rigabat inportunumque hostem ultro ostiatim inquietantem nec repellere poterat nec sustinere, cum se suis diversis urbibus ac locis, fracti caede bellorum, obsidionum fame exinaniti, interfectis coniugibus ac liberis suis ob remedia miseriarum concursu misero ac mutua caede iugulabant, - quid tunc de suis temporibus sentiebat? **7** Ipsa postremo dicat Italia: cur per annos quadringentos Romanis utique suis contradixit obstitit repugnavit, si eorum felicitas sua infelicitas non erat Romanosque fieri rerum dominos bonis communibus non obstabat? **8** Non requiro de innumeris diversarum gentium populis diu antea liberis, tunc bello victis, patria abductis, pretio venditis, servitute dispersis, quid tunc sibi maluerint, quid de Romanis opinati sint, quid de temporibus iudicarent. **9** Omitto de regibus magnarum opum, magnarum virium, magnae gloriae, diu potentissimis, aliquando captis, serviliter catenatis, sub iugum missis, ante currum actis, in carcere trucidatis: quorum tam stultum est exquirere sententiam, quam durum non dolere miseriam.

10 Nos, nos inquam ipsos vitaeque nostrae electionem cui adquevimus, consulamus. Maiores nostri bella gesserunt, bellis fatigati pacem petentes tributa obtulerunt: tributum pretium pacis est. **11** Nos tributa dependimus, ne bella patiamur, ac per hoc in portu, ad quem illi tandem praecavendis malorum tempestatibus confugerunt, nos consistimus et manemus. Igitur nostra tempora viderim utrum felicia? Certe feliciora illis

ducimus, qui quod illi ultime delegerunt nos continue possidemus. **12** Inquietudo enim bellorum, qua illi attriti sunt, nobis ignota est. In otio autem, quod illi post imperium Caesaris nativitatemque Christi tenuiter gustaverunt, nos nascimur et senescimus; quod illis erat debita pensio servitutis nobis est libera conlatio defensionis, **13** tantumque interest inter praeterita praesentiaque tempora, ut quod Roma in usum luxuriae suae ferro extorquebat a nostris, nunc in usum communis reipublicae conferat ipsa nobiscum. Aut si ab aliquo dicitur tolerabiliores parentibus nostris Romanos hostes fuisse quam nobis Gothos esse, audiat et intellegat quanto aliter quam circa se ipsum agitur sibi esse videatur.

14 Olim cum bella toto Orbe fervebant, quaeque provincia suis regibus suis legibus suisque moribus utebatur, nec erat societas adfectionum ubi dissidebat diversitas potestatum; postremo solutas et barbaras gentes quid tandem ad societatem adduceret, quas diversis sacrorum ritibus institutas etiam religio separabat? **15** Si quis igitur tunc acerbitate malorum victus patriam cum hoste deseruit, quem tandem ignotum locum ignotus adiit? quam gentem generaliter hostem hostis oravit? cui se congressu primo credidit, non societate nominis invitatus, non communione iuris adductus, non religionis unitate securus? **16** An parum exempli dederunt Busiris in Aegypto peregrinorum infeliciter incurrentium impiissimus immolator, crudelissima circa advenas Dianae Tauricae litora sed magis sacra crudelia, Thracia cum Polymestore suo usque ad propinquos hospites scelerata? et ne antiquitatibus videar immorari, testis est Roma de Pompeio interfecto, testis Aegyptus de interfectore Ptolemaeo.

2, 1 Mihi autem prima qualiscumque motus perturbatione fugienti, quia de confugiendi statione securo, ubique patria, ubique lex et religio mea est. **2** Nunc me Africa tam libenter excepit quam confidenter accessi; nunc me, inquam, ista Africa excepit pace simplici, sinu proprio, iure communi, de qua aliquando dictum et vere dictum est

„Hospitio prohibemus harenae,

"bella cient primaque vetant consistere terra;"

nunc ultro ad suscipiendos socios religionis et pacis suae benivola voluntate gremium pandit atque ultro fessos, quos foveat, invitat.

3 Latitudo orientis, septentrionis copiositas, meridiana diffusio, magnarum insularum largissimae tutissimaeque sedes mei iuris et nominis sunt quia ad Christianos et Romanos Romanus et Christianus accedo. **4** Non timeo deos hospitis mei, non timeo religionem eius necem meam, non habeo talem quem pertimescam locum, ubi et possessori liceat perpetrare quod velit, et peregrino non liceat adhibere quod convenit, ubi sit ius hospitis quod meum non sit; **5** unus Deus, qui temporibus, quibus ipse innotescere voluit, hanc regni statuit unitatem, ab omnibus et diligitur et timetur; eadem leges, quae uni Deo subiectae sunt, ubique dominantur; ubicumque ignotus accessero, repentinam vim tamquam destitutus non pertimesco. **6** Inter Romanos, ut dixi, Romanus, inter Christianos Christianus, inter homines homo, legibus inploro rempublicam, religione conscientiam, communione naturam. Utor temporarie omni terra quasi patria quia quae vera est et illa quam amo patria in terra penitus non est. **7** Nihil perdidit ubi nihil amavi totumque habeo quando quem diligo mecum est, maxime quia et apud omnes idem est, qui me non modo notum omnibus verum et proximum facit, nec egentem deserit, *quia ipsius est terra et plenitudo eius*, ex qua omnibus omnia iussit esse communia.

8 Haec sunt nostrorum temporum bona: quae in totum vel in tranquillitate praesentium vel in spe futurorum vel in perfugio communi non habuere maiores, ac per hoc incessabilia bella gesserunt, quia, mutandarum sedium communione non libera, persistendo in sedibus suis aut infeliciter necati sunt, aut turpiter servierunt. Quod clarius promptiusque ipsis veterum gestis per ordinem explicitis aperietur.

3, 1 Anno a Urbe condita DCVI, hoc est eodem anno quo et Carthago deleta est, Cn. Cornelio Lentulo L. Mummius consulibus, ruinam Carthaginis eversio Corinthi subsecuta est, duarumque potentissimarum urbium parvo unius temporis intervallo per diversas mundi partes miserabile conluxit incendium.

2 Nam cum Metellus praetor Achaeos Boeotiosque coniunctos duobus bellis, hoc est primum apud Thermopylas, iterum in Phocide vicisset - **3** quorum priore bello occisa esse XX milia, secundo VII milia caesa Claudius historicus refert; Valerius et Antias in Achaia pugnatum et XX milia Achaeorum cum duce suo Diaeo cecidisse confirmant: Polybius Achivus, quamvis tunc in Africa cum Scipione fuerit, tamen, quia domesticam cladem ignorare non potuit, semel in Achaia pugnatum Critolao duce adserit, Diaeum vero adducentem ex Arcadia militem ab eodem Metello praetore oppressum cum exercitu docet;

4 sed de varietate discordantium historicorum aliquanta iam diximus; quorum sufficiat detecta haec et male nota mendaciorum nota, quia parum credendum esse in ceteris evidenter ostendunt qui in his quoque, quae ipsi videre, diversi sunt –

5 igitur post extincta totius Achaiae praesidia destitutarum eversionem urbium Metello praetore meditante consul Mummius repentinus cum paucis venit in castra. Qui dimisso statim Metello Corinthum sine mora expugnavit, urbem toto tunc Orbe longe omnium opulentissimam, quippe quae velut officina omnium artificum atque artificiorum et emporium commune Asiae atque Europae per multa retro saecula fuit.

6 Permissa crudeliter etiam captivis praedandi licentia sic omnia caedibus ignibusque completa sunt, ut de murorum ambitu quasi e camino in unum apicem coartatum exundaret incendium. Itaque plurima parte populi ferro flammisque consumpta reliqua sub corona vendita est; urbe incensa muri funditus diruti sunt, muralis lapis in pulverem redactus; praeda ingens erepta est.

7 Sane cum propter multitudinem et varietatem statuarum simulacrorumque in illo civitatis incendio permixta in unum auri argenti atque aeris omniaque simul metalla fluxissent, novum genus metalli factum est, unde usque in hodiernum diem sive ex ipso sive ex imitatione eius aes Corinthium, sicut memoriae traditum est, et Corinthia vasa dicuntur.

4, 1 Isdem consulibus Viriatus in Hispania genere Lusitanus, homo pastoralis et latro, primum infestando vias deinde vastando provincias postremo exercitus praetorum et consulum Romanorum vincendo fugando subigendo maximo terrori Romanis omnibus fuit. **2** Siquidem Hiberum et Tagum, maxima et diversissimorum locorum flumina, late transgredienti et pervaganti C. Vetilius praetor occurrit: qui continuo caeso usque ad interuersionem paene omni exercitu suo vix ipse praetor cum paucis fuga lapsus evasit. **3** Deinde C. Plautium praetorem idem Viriatus multis proeliis fractum fugavit. Post etiam Claudius Unimammus cum magno instructu belli contra Viriatum missus quasi pro abolenda superiore macula turpiorem ipse auxit infamiam. **4** Nam congressus cum Viriato universas quas secum deduxerat copias maximasque vires Romani amisit exercitus. Viriatus trabeas fasces ceteraque insignia Romana in montibus suis tropaea praefixit. **5** Eodem tempore CCC Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu contraxere pugnam, in qua LXX Lusitanos, Romanos

autem CCCXX cecidisse Claudius refert; **6** et cum victores Lusitani sparsi ac securi abirent, unus ex his longe a ceteris segregatus cum, circumfusus equitibus pedes ipse deprehensus unius eorum equo lancea perfosso ipsius equitis ad unum gladii ictum caput desecuisset, ita omnes metu perculit ut prospectantibus cunctis ipse contemptim atque otiosus abscederet.

7 Appio Claudio Q. Caecilio Metello consulibus, Appius Claudius adversus Salassos Gallos congressus et victus quinque milia militum perdidit; reparata pugna, quinque milia hostium occidit; sed cum iuxta legem qua constitutum erat ut quisque quinque milia hostium peremisset triumphandi haberet potestatem, iste quoque triumphum expetisset, propter superiora vero damna non impetravisset, infami impudentia atque ambitione usus privatis sumptibus triumphavit.

8 L. Caecilio Metello Q. Fabio Maximo Serviliano consulibus, inter cetera prodigia androgynus Romae visus iussu haruspicum in mare mersus est. Sed nihil impiae expiationis procuratio profecit; nam tanta subito pestilentia exorta est, ut ministri quoque faciendorum funerum primum non sufficerent deinde non essent; iamque etiam magnae domus vacuae vivis plenae mortuis remanserunt: largissimae introrsum hereditates et nulli penitus heredes. **9** Denique iam non solum in Urbe vivendi sed etiam adpropinquandi ad Urbem negabatur facultas, tam saevi per totam Urbem tabescentium sub tectis atque in stratis suis cadaverum putores exhalabantur. **10** Expiatio illa crudelis et viam mortibus hominum morte hominis instruens tandem Romanis inter miseras suas erubescens, quam misera et vana esset, innotuit. Ante enim in suffragium praeveniendae cladis est habita et sic pestilentia consecuta est; quae tamen sine ullis sacrificiorum satisfactionibus tantummodo secundum mensuram arcani iudicii expleta correptione sedata est. **11** Quam si artifices illi circumventionum haruspices sub ipsa ut adsolent declinatione morborum forte celebrassent, procul dubio sibi diis et ritibus suis reductae sanitatis gloriam vindicassent. Ita misera et ad sacrilegia male religiosa civitas mendaciis, quibus liberari non poterat, ludebatur.

12 Igitur Fabius consul contra Lusitanos et Viriatum dimicans Bucciam oppidum quod Viriatus obsidebat, depulsis hostibus, liberavit et in deditionem cum plurimis aliis castellis recepit. Fecit facinus etiam ultimis barbaris Scythiae, non dicam Romanae fidei et moderationi, execrabile: quingentis enim principibus eorum, quos societate invitatos deditionis iure susceperat, manus praecidit. **13** Pompeius sequentis anni consul fines Numantinorum ingressus accepta maxima clade discessit: non solum exercitu paene omni profligato, verum etiam plurimis nobilium, qui ei militiae aderant, interemptis. **14** Viriatus autem cum per quattuordecim annos Romanos duces atque exercitus protrivisset, insidiis suorum interfectus est, in hoc solo Romanis circa eum fortiter agentibus quod percussores eius indignos praemio iudicarunt.

15 At ego non modo nunc, verum etiam saepe intertexere Orientis illa inextricabilia bella poteram, quae raro umquam nisi sceleribus aut incipiunt aut terminantur; sed Romanorum, cum quibus nobis actio est, tanta sunt ut iure fastidiantur aliena. **16** Mithridates tunc siquidem, rex Parthorum sextus ab Arsace, victo Demetrii praefecto Babylonam urbem finesque eius universos victor invasit. Omnes praeterea gentes, quae inter Hydaspem fluvium et Indum iacent, subegit; ad Indiam quoque cruentum extendit imperium. **17** Demetrium ipsum secundo sibi bello occurrentem vicit et cepit: quo capto Diodotus quidam cum Alexandro filio regnum eius et regium nomen usurpavit. **18** Qui postea ipsum Alexandrum filium, quem participem periculi in pervadendo regno habuerat, ne in obtinendo consortem haberet, occidit.

19 M. Aemilio Lepido C. Hostilio Mancino consulibus prodigia apparuere diversa et quantum in ipsis fuit ex more curata sunt; sed non semper aucupatoribus eventuum et structoribus fallaciarum haruspibus opportuni casus suffragantur. **20** Namque Mancinus consul, postquam a Popilio apud Numantiam suscepit exercitum, adeo infeliciter proelia cuncta gessit atque in id suprema desperatione perductus est ut turpissimum foedus cum Numantinis facere cogere. **21** Quamvis et Pompeius iam aliud aequae infame foedus cum isdem Numantinis paulo ante pepigisset, senatus dissolvi foedus et Mancinum dedi Numantinis praecepit: qui nudato corpore manibusque post tergum revinctis ante portas Numantinorum expositus ibique usque in noctem manens, a suis desertus, ab hostibus autem non susceptus lacrimabile utrisque spectaculum praebuit.

5, 1 Exclamare hoc loco dolor exigit: cur falso vobis, Romani, magna illa nomina iustitiae fidei fortitudinis et misericordiae vindicatis? A Numantinis haec verius discite! **2** Fortitudine opus fuit? pugnando vicerunt; fides exigebatur? credentes aliis secundum se, quos occidere potuerant, pacto foedere dimiserunt; **3** iustitia probanda erat? probavit eam vel tacitus senatus, cum idem Numantini per legatos suos aut inviolatam pacem solam aut omnes, quos pignore pacis accepto vivos dimiserant, reposcebant, **4** misericordia examinanda videbatur? satis documenti dederunt vel emittendo ad vitam inimicum exercitum vel ad poenam non recipiendo Mancinum. **5** Mancinusne rogo dedendus fuit, qui victi exercitus independentem trucidationem praetento umbone pacti foederis dispulit, qui periclitantes patriae vires in meliora tempora reservavit? **6** Aut, si displicuit foedus quod pactum est, cur miles hoc pignore redemptus aut, cum reverteretur, receptus est aut, cum repeteretur, redditus non est? Aut, si placuit servati militis qualiscumque provisio, cur Mancinus, qui hoc pepigit, solus deditus fuit? **7** Nuper Varro, ut praepropera pugna iniretur, collegam Paulum obluctantem impulit, trepidantem praecipitavit exercitum, infelices copias apud infames illas Romanis cladibus Cannas non disposuit certamini sed opposuit morti: plus quam XL milia ibi militum Romanorum sola impatientia sua, de qua sibi victoriam iam dudum Hannibal praesumebat, amisit. **8** Collega etiam Paulo - quo tandem viro! - perditio, novissime in Urbem paene solus inpudentissime redire ausus est meruitque inpudentiae suae praemium. **9** Nam gratiae ei, quod de republica non desperasset, quam tamen ipse fecerat desperatam, publice in senatu actae sunt. **10** Porro autem Mancinus, qui sorte bellica circumventum exercitum ne perderet laboravit, ab eodem senatu deditioe damnatus est. **11** Sic Romanis et illud in Varrone displicuit, sed tempori concessum est, et hoc in Mancino placuit, sed secundum tempus praesumptum est; atque ideo ab initio perfecistis ut nec civis consulat convenienter ingratis nec hostis fideliter credat infidis.

12 Interea Brutus in ulteriore Hispania LX milia Gallaecorum, qui Lusitanis auxilio venerant, asperrimo bello et difficili quamvis incautos circumvenisset, oppressit: quorum in eo proelio L milia occisa, sex milia capta referuntur, pauci fuga evaserunt. **13** In citeriore Hispania Lepidus proconsul Vaccaeos, innoxiam gentem et supplicem, etiam senatu prohibente pertinaciter expugnare temptavit. Sed mox accepta clade gravissima improbae pertinaciae poenas luit: sex milia quippe Romanorum in hoc iniusto bello iustissime caesa sunt, reliqui exuti castris, armis etiam perditis, evaserunt. **14** Nec minus turpis haec sub Lepido clades quam sub Mancino fuit.

Ita nunc sibi haec tempora loco felicitatis adscribant ut non dixerim Hispani tot pulsati fugatique bellis, sed vel ipsi saltim Romani tam continuis subacti cladibus totiensque superati. **15** Ut non exprobem quot praetores eorum, quot legati, quot consules, quot legiones quantique exercitus consumpti sint, illud solum

revolvo: quanta fuerit timoris amentia miles Romanus hebetatus ut iam ne ad experimentum quidem belli cohibere pedem atque affirmare animum posset, sed mox conspecto Hispano speculariter hoste diffugiens vinci se paene prius crederet quam videri. **16** Quo argumento patet apud utrosque misera illa tempora iudicata, cum et Hispani etsi vincere poterant, inviti tamen desererent dulcia otia sua et bella externa tolerarent, et Romani quanto inpudentius alienae quieti sese ingererent, tanto turpius vincerentur.

6, 1 Servio Fulvio Flacco Q. Calpurnio Pisone consulibus, Romae puer ex ancilla natus quadripes, quadrimanus, oculis quattuor, auribus totidem, natura virili duplex. **2** In Sicilia mons Aetna vastos ignes eructavit ac fudit, qui torrentum modo per prona praecipites proxima quaeque corripientibus exussere flammis, longinquiora autem favillis calidis cum vapore gravi late volitantibus torruerunt: quod Siciliae semper vernaculum genus monstri non portendere malum adsolet sed inferre. In Bononiensi agro fruges in arboribus enatae sunt.

3 Igitur in Sicilia bellum servile ortum est quod adeo grave et atrox multitudine servorum, instructu copiarum, magnitudine virium fuit, ut, non dicam praetores Romanos, quos penitus profligavit, sed consules quoque terruerit. **4** Nam LXX milia servorum tunc in arma conspirantium fuisse referuntur, excepta urbe Messana quae servos liberaliter habitos in pace continuit. **5** Ceterum Sicilia in hoc quoque miserior quia insula et numquam erga statum suum iuris idonei nunc tyrannis subiecta, nunc servis, vel illis dominatu improbo exigentibus servitute, vel istis praesumptione perversa conmutantibus libertatem, maxime quia clausa undique mari egerere foras non facile potest intestinum malum. **6** Viperinam quippe conceptionem perditioni suae aluit sua libidine auctam, sua morte victuram. In hoc autem servilis tumultus excitatio quanto rarior ceteris tanto truculentior est, quia intentione commovetur libera multitudo ut patriam augeat, servilis ut perdat.

7, 1 Anno ab Urbe condita DCXX cum maior paene infamia de foedere apud Numantiam pacto quam apud Caudinas quondam furculas pudorem Romanae frontis oneraret, Scipio Africanus consensu omnium tribuum consul creatus atque ad oppugnandam Numantiam cum exercitu missus est.

2 Numantia autem citerioris Hispaniae, haud procul a Vaccaeis et Cantabris in capite Gallaeciae sita, ultima Celtiberorum fuit. **3** Haec per annos quattuordecim cum solis quattuor milibus suorum quadraginta milia Romanorum non solum sustinuit, sed etiam vicit, pudendisque foederibus adfecit.

4 Igitur Scipio Africanus Hispaniam ingressus non se ilico ingessit hostibus ut quasi incautos circumveniret, sciens numquam id genus hominum adeo in otium corpore atque animo resolvi ut non ipsa qualitate habitudinis suae apparatus aliorum praecelleret, sed aliquamdiu militem suum in castris velut in scholis exercuit. **5** Et cum partem aestatis totamque hiemem ne adtemptata quidem pugna transegisset, sic quoque parum propemodum hac profecit industria. **6** Namque ubi copia pugnandi facta est, exercitus Romanus oppressus impetu Numantinorum terga convertit; sed increpatione et minis obiectantis sese consulis manuque retinentis tandem indignatus in hostem rediit et quem fugiebat fugere compulit. Difficilis tunc in relatu fides: Numantinos effugavere et fugientes videre Romani. **7** Unde quamvis Scipio, quia praeter spem acciderat, laetatus et gloriatus esset, tamen ultra bello adversum eos audendum non esse professus est. **8** Itaque Scipio insistendum inopinatis proventibus censuit, urbem ipsam obsidione conclusit, fossa etiam circumdedit, cuius latitudo pedibus decem, altitudo viginti fuit. **9** Ipsum deinde vallum sudibus praestructum crebris turribus

communivit ut si qua ab erumpente hoste in eum temptaretur inruptio, iam non quasi obsessor cum obsesso sed versa vice obsessus cum obsessore pugnaret.

10 Numantia autem in tumulo sita haud procul a flumine Durio tria milia passuum ambitu muri amplexabatur; quamvis aliqui adserant eam et parvo situ et sine muro fuisse: **11** unde credibile est quia hoc spatii cura alendorum custodiendorumque pecorum, vel etiam exercendi ruris commodo cum bello premerentur, incluserint, ipsi arcem parvam natura munitam obtinentes; alioquin tantam paucitatem hominum tam amplum urbis spatium non munire magis quam prodere videbatur.

12 Igitur conclusi diu Numantini et fame trucidati deditionem sui obtulerunt si tolerabilia iuberentur; saepe etiam orantes iustae pugnae facultatem ut tamquam viris mori liceret. **13** Ultime omnes duabus subito portis eruperunt, larga prius potione usi non vini, cuius ferax is locus non est, sed suco tritici per artem confecto, quem sucum a calefaciendo caeliam vocant. **14** Suscitatur enim igne illa vis germinis madefactae frugis ac deinde siccatur et post in farinam redacta molli suco admiscetur; quo fermento sapor austeritatis et calor ebrietatis adicitur. Hac igitur potione post longam famem recalescentes bello sese obtulerunt.

15 Atrox diu certamen et usque ad periculum Romanorum fuit, iterumque Romani pugnare se adversum Numantinos fugiendo probavissent, nisi sub Scipione pugnassent. Numantini interfectis suorum fortissimis bello cedunt, conpositis tamen ordinibus nec sicut fugientes in urbem revertuntur; corpora interfectorum ad sepulturam oblata accipere noluerunt. **16** Novissima spe desperationis in mortem omnes destinati clausam urbem ipsi introrsum succenderunt cunctique pariter ferro veneno atque igne consumpti sunt. **17** Romani nihil ex his penitus habuere victis praeter securitatem suam; neque enim eversa Numantia vicisse se magis Numantinos quam evasisse duxerunt. **18** Unum Numantinum victoris catena non tenuit; unde triumphum dederit, Roma non vidit; aurum vel argentum, quod igni superesse potuisset, apud pauperes non fuit; arma et vestem ignis absumpsit.

8, 1 Igitur ea tempestate, cum haec apud Numantiam gesta sunt, apud Romam Gracchorum seditiones agitabantur. Scipio autem cum deleta Numantia ceteras Hispaniae gentes pace componeret, Thyresum quendam, Celticum principem, consuluit qua ope res Numantina aut prius invicta durasset, aut post fuisset eversa. Thyresus respondit: "concordia invicta, discordia exitio fuit". **2** Quod Romani tamquam sibi ac de se dictum exempli loco acceperunt, quippe quibus iam de seditionibus discordantis totius Urbis nuntiabatur. Carthagine Numantiaque deleta moritur apud Romanos utilis de provisione conlatio et oritur infamis de ambitione contentio.

3 Gracchus tribunus plebi iratus nobilitati cur inter auctores Numantini foederis notatus esset, agrum a privatis eatenus possessum populo dividi statuit. Octavio tribuno plebi obsistenti ademit imperium et successorem Minucium dedit. His causis senatum ira, populum superbia invasit. **4** Ac tunc forte Attalus, Eumenis filius, moriens testamento populum Romanum imperio Asiae succedere heredem iusserat. Gracchus gratiam populi pretio adpetens legem tulit uti pecunia, quae fuisset Attali, populo distribueretur. Obsistente Nasica etiam Pompeius spondit se Gracchum, cum primum magistratu abisset, accusaturum.

9, 1 Gracchus cum eniteretur, ut ipse tribunus plebi subsequenti anno permaneret, cumque comitiorum die seditiones populi accenderet, auctore Nasica inflammata nobilitas fragmentis subselliorum plebem fugavit. **2** Gracchus per gradus qui sunt super Calpurnium fornicem, detracto amiculo, fugiens ictus

fragmento subsellii conruit rursusque adsurgens alio ictu clavae cerebro inpactae exanimatus est. **3** Ducenti praeterea in ea seditione interfecti eorumque corpora in Tiberim proiecta sunt; ipsius quoque Gracchi inhumatum cadaver extabuit.

4 Orta praeterea in Sicilia belli servilis contagio multas late infecit provincias. Nam et Minturnis CCCCL servi in crucem acti, et Sinuessae ad quattuor milia servorum a Q. Metello et Cn. Servilio Caepione oppressa sunt; **5** in metallis quoque Atheniensium idem tumultus servilis ab Heraclito praetore discussus est; apud Delon etiam servi novo motu intumescens oppidanis praevenientibus oppressi sunt; absque illo primo Siciliensis mali fomite a quo istae velut scintillae emicantes diversa haec incendia seminarunt. **6** In Sicilia enim post Fulvium consulem Piso consul Mamertium oppidum expugnavit ubi octo milia fugitivorum interfecit, quos autem capere potuit, patibulo suffixit. **7** Cui cum Rutilius consul successisset, idem quoque Tauromenium et Hennam, firmissima fugitivorum refugia, bello recepit: amplius quam XX milia tunc servorum trucidata referuntur. **8** Misera profecto talis belli et inextricabilis causa! Pereundum utique dominis erat nisi insolentibus servis ferro obviam iretur; sed tamen in ipsis quoque infelicissimis damnis pugnae et infeliciores lucris victoriae quanti perire victi tantum perdidere victores.

10, 1 Anno ab Urbe condita DCXXII P. Licinius Crassus consul et pontifex maximus adversus Aristonicum Attali fratrem, qui traditam per testamentum Romanis Asiam pervaserat, cum instructissimo missus exercitu; **2** praeterea a magnis regibus hoc est Nicomede Bithyniae, Mithridate Ponti et Armeniae, Ariarathe Cappadociae, Pylaemene Paphlagoniae eorumque maximis copiis adiutus, conserto tamen bello victus est; **3** et cum, exercitu post plurimam caedem in fugam acto, ipse iam circumventus ab hostibus et paene captus esset, virgam qua erat usus ad equum in oculum Thracis inpegit; barbarus autem cum ira et dolore exarsisset, latus Crassi gladio transverberavit. Ita ille excogitato genere mortis effugit et dedecus et servitutem. **4** Perpenna consul, qui Crasso successerat, audita morte Crassi et clade exercitus Romani raptim in Asiam pervolvit, Aristonicum recenti victoria feriatum inproviso bello adortus nudatumque omnibus copiis in fugam vertit; **5** cumque Stratonicen urbem, ad quam ille confugerat, obsidione cinxisset, trucidatum fame ad deditionem coegit. Perpenna consul apud Pergamum correptus morbo diem obiit; Aristonicus Romae iussu senatus in carcere strangulatus est.

6 Eodem anno Ptolemaei Alexandrinorum regis misera vita miseriorem vitae exitum dedit. Is enim sororem suam stupro cognitam ac deinde in matrimonium receptam novissime turpius quam duxit abiecit, **7** privignam vero suam, hoc est filiam sororis et coniugis, coniugem adscivit, filium suum quem ex sorore susceperat, nec non et filium fratris, occidit. Quamobrem tantis incestis parricidiisque execrabilis ab Alexandrinis regno pulsus est. **8** Isdem temporibus Antiochus, non contentus Babylona atque Ecbatana totoque Mediae imperio, adversus Phrahatem Parthorum regem congressus et victus est. Qui cum in exercitu suo centum milia armatorum habere videretur, ducenta milia amplius calorum atque lixarum inmixta scortis et histrionibus trahebat. Itaque facile cum universo exercitu suo Parthorum viribus oppressus interiit.

9 C. Sempronio Tuditano et M. Acilio consulibus, P. Scipionem Africanum pridie pro contione de periculo salutis suae contestatum, quod sibi pro patria laboranti ab improbis et ingratis denuntiari cognovisset, alio die mane exanimem in cubiculo suo repertum non temere inter maxima Romanorum mala recensuerim, praesertim cum tantum in ea urbe Africani vigor et modestia valeret ut facile vivo eo neque sociale, neque

civile bellum, posse existere crederetur. **10** Hunc quidam uxoris suae Semproniae, Gracchorum autem sororis, dolo necatum ferunt, ne scelerata ut credo familia ad perniciem patriae suae nata inter impias seditiones virorum non etiam facinoribus mulierum esset immanior.

11 M. Aemilio L. Oreste consulibus, Aetna vasto tremore concussa exundavit igneis globis, rursusque alio die Lipara insula et vicinum circa eam mare in tantum efferbuit ut adustas quoque rupes dissolverit, tabulata navium liquefactis ceris extorruerit, exanimatos pisces supernatantesque excoxerit, homines quoque, nisi qui longius potuere diffugere, reciprocato anhelitu calidi aeris adustis introrsum vitalibus suffocarit.

11, 1 M. Plautio Hypsaeo M. Fulvio Flacco consulibus, vixdum Africam a bellorum excidiis quiescentem horribilis et inusitata perditio consecuta est. **2** Namque cum per totam Africam immensae lucustarum multitudines coaluissent et non modo iam cunctam spem frugum abrasissent herbasque omnes cum parte radicum, folia arborum cum teneritudine ramorum consumpsissent, verum etiam amaras cortices atque arida ligna praeroderent, repentino abreptae vento atque in globos coactae portataeque diu per aerem, Africano pelago immersae sunt. **3** Harum cum inensos acervos longe undis urgentibus fluctus per extenta late litora propulissent, taetrum nimis atque ultra opinionem pestiferum odorem tabida et putrefacta congeries exhalavit, unde omnium pariter animantum tanta pestilentia consecuta est ut avium pecudum ac bestiarum corruptione aeris dissolutarum putrefacta passim cadavera vitium corruptionis augerent. **4** At vero quanta fuerit hominum lues, ego ipse, dum refero, toto corpore perhorresco: siquidem in Numidia, in qua tunc Micipsa rex erat, octingenta milia hominum, circa oram vero maritimam quae maxime Carthaginiensi atque Uticensi littori adiacet, plus quam ducenta milia perisse traditum est; apud ipsam vero Uticam civitatem triginta milia militum quae ad praesidium totius Africae ordinata fuerant extincta atque abrasa sunt. **5** Quae clades tam repentina ac tam violenta institit, ut tunc apud Uticam sub una die per unam portam ex illis iunioribus plus quam mille quingentos mortuos elatos fuisse narretur. **6** Verumtamen pace et gratia omnipotentis Dei dixerim - de cuius misericordia et in cuius fiducia haec loquor - quamvis et temporibus nostris exoriantur aliquando et hoc diversis partibus lucustae et plerumque etiam sed tolerabiliter laedant, numquam tamen temporibus Christianis tanta vis inextricabilis mali accidit ut perniciem lucustarum, quae nullo modo ferri viva potuisset, mortua plus noceret, et qua diu vivente peritura erant omnia, ea perdita pereuntibus magis omnibus optandum fuerit, ne perisset.

12, 1 Anno ab Urbe condita DCXXVII L. Caecilio Metello et Q. Titio Flaminio consulibus, Carthago in Africa restitui iussa vicensimo secundo demum anno quam fuerat eversa deductis civium Romanorum familiis, quae eam incolerent, restituta et repleta est, magno ante prodigio praecedente: **2** nam cum mensores ad limitandum Carthaginiensem agrum missi stipites, terminorum indices fixos et nocte a lupis revulsos mordicus conrososque reperissent, aliquamdiu haesitatum est utrum Romanae paci expediret Carthaginem reformari.

3 Eodem anno C. Gracchus, Gracchi illius qui iam occisus in seditione fuerat frater, tribunus plebi per tumultum creatus magna reipublicae perniciem fuit. **4** Nam cum saepe populum Romanum largitionibus promissisque nimis in acerbissimas seditiones excitavisset, maxime legis agrariae causa pro qua etiam frater eius Gracchus fuerat occisus, tandem a tribunatu Minucio successore decessit. **5** Minucius tribunus plebi cum maxima ex parte decessoris sui Gracchi statuta convulsisset legesque abrogasset, C. Gracchus cum Fulvio Flacco ingenti stipatus agmine Capitolium, ubi contio agitabatur ascendit: ibi maximo tumultu excitato quidam praeco

a Gracchanis interfectus velut signum belli fuit. **6** Flaccus duobus filiis armatis cinctus - comitante etiam Graccho togato brevemque gladium sub sinistra occultante - quamvis et praeconem frustra praemisisset, qui servos ad libertatem vocaret, Dianium tamquam arcem occupavit. **7** Contra D. Brutus vir consularis a clivo Publicio cum ingenti certamine inruit. Ibi Flaccus diu obstinatissime dimicavit; Gracchus, postquam in templum Minervae secesserat, gladio incumbere volens, interventu Laetorii retentus est. Itaque cum diu anceps bellum agigaretur, tandem sagittarii ab Opimio missi consortam multitudinem disturbaverunt. **8** Duo Flacci pater filiusque cum per aedem Lunae in privatam domum desiluissent foresque obiecissent, rescisso craticio pariete confossi sunt. Gracchus diu pro se amicis pugnantibus ac pereuntibus aegre ad pontem Sublicium pervenit ibique, ne vivus caperetur, cervicem servo suo praebeuit. **9** Caput Gracchi excisum consuli adlatum est, corpus ad Corneliam matrem Misenum oppidum devectum est. Haec autem Cornelia, Africani maioris filia, Misenum, ut dixi, prioris filii morte secesserat. Bona Gracchi publicata sunt; Flaccus adulescens in robore necatus est. Ex factione Gracchi ducenti quinquaginta in Aventino caesi fuisse referuntur. **10** Opimius consul sicut in bello fortis fuit ita in quaestione crudelis; nam amplius tria milia hominum suppliciis necavit, ex quibus plurimi ne dicta quidem causa innocentes interfecti sunt.

13, 1 Isdem temporibus Metellus Baleares insulas bello pervagatus edomuit et piraticam infestationem quae ab isdem tunc exoriebatur plurima incolarum caede compressit.

2 Gnaeus quoque Domitius proconsule Allobrogas Gallos iuxta oppidum Vindalium gravissimo bello vicit, maxime cum elephantorum nova forma equi hostium hostesque conterriti diffugissent: XX milia ibi Allobrogum caesa referuntur, tria milia capta sunt.

3 Eodem tempore Aetna mons ultra solitum exarsit et torrentibus igneis superfusus lateque circumfluentibus Catinam urbem finesque eius oppressit ita ut tecta aedium calidis cineribus praeusta et praegravata conruerent; cuius levandae cladis causa senatus decem annorum vectigalia Catinensibus remisit.

14, 1 Anno ab Urbe condita DCXXVIII Fabius consul Bituito, regi Arvernorum Galliae civitatis, bellum maximo instructu comparanti, adeo cum parvo exercitu occurrit ut Bituitus paucitatem Romanorum vix ad escam canibus quos in agmine habebat, sufficere posse iactaret. **2** Qui cum sibi ad transferendas copias unum pontem Rhodani fluminis parum esse intellexeret, alium compactis lyntribus catenisque conexum superstratis confixisque tabulis instruxit. **3** Consorta pugna et diu graviter agitata, victi Galli conversique in fugam, dum quisque sibi timet, coacervatis inconsulte agminibus et praepropero transitu pontis vincla ruperunt ac mox cum ipsis lyntribus *mersi* sunt. **4** Centum octoginta milia armatorum in exercitu Bituiti fuisse traduntur, ex quibus centum quinquaginta milia vel caesa vel mersa sunt.

5 Q. Marcius consul Gallorum gentem sub radice Alpium sitam bello adgressus est; qui cum se Romanis copiis circumsaepatos viderent belloque in pares fore intellegerent, occisis coniugibus ac liberis in flammis sese proiecerunt. **6** Qui vero praeeoccupantibus Romanis peragenda tunc mortis suae copiam non habuerant captique fuerant, alii ferro, alii suspendio, alii abnegato cibo sese consumpserunt, nullusque omnino vel parvulus superfuit, qui servitutis condicionem vitae amore toleraret.

15, 1 Anno ab Urbe condita DCXXXV, P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia consulibus, Iugurthae Numidarum regi bellum consensu populi Romani senatus indixit. **2** Sed ego de Iugurtha ordinis tantum loco et causa commemorationis breviter perstrinxerim, quia ut de natura eius varia atque intolerabili ita et de rebus

tam dolose quam strenue gestis propter opimam scriptorum luculentiam satis sufficiens apud omnes notitia est. **3** Igitur Iugurtha, Micipsae Numidarum regis adoptivus heresque inter naturales eius filios factus, primum coheredes suos, id est Hiempsalem occidit, Adherbalem bello victum Africa expulit. **4** Calpurnium deinde consulem adversum se missum pecunia corrumpit atque ad turpissimas condiciones pacis addixit. **5** Praeterea cum Romam ipse venisset, omnibus pecunia aut corruptis aut ademptatis seditiones dissensionesque permiscuit; quam cum egrederetur infami satis notavit elogio dicens: "o urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit!" **6** Insequenti anno A. Postumium, Postumii consulis fratrem, quem is quadraginta milium armatorum exercitui praefecerat, apud Calamam urbem thesauris regis conditis inhiantem bello oppressit; cuique victo ignominiosissimum foedus exegit. Universam paene Africam a Romanis deficientem regno suo iunxit. **7** Postea tamen Metelli consulis integritate et disciplina coercitus, duobus etiam proeliis victus, vidit praesente se et vastari Numidiam suam et non posse defendi; a quo ad deditionem coactus trecentos obsides dedit, frumentum atque alios commeatus persoluturum sese spondit, tria milia amplius perfugarum reddidit. **8** Exin cum incertus in pace improbos non cohiberet excursus, C. Marii consulis non minore paene quam ipse praeditus erat astutia Romanisque viribus fractus est, maxime postquam Marius urbem Capsam, ab Hercule Phoenice ut ferunt conditam, regis tunc thesauris confertissimam dolo circumvenit et cepit. **9** Diffidens deinde propriis rebus et viribus Iugurtha societatem cum Boccho Maurorum rege fecit, cuius equitatu in immensum auctus Marianum exercitum creberrimis incursionibus fatigavit. **10** Postremo apud Cirtam, urbem antiquam, Masinissae regiam, adversum Romanos expugnationem eius parantes sexaginta milibus equitum instructus occurrit. **11** Numquam ulla Romano militi tumultuosior pugna et terribior fuit, adeo ut discursu et fremitu circumcursantium et impetentium equitum suscitatus pulvis caelum subtexerit, diem ademerit noctemque obduxerit, tantus autem telorum nimbus ingruerit ut nulla pars corporis ab ictu tuta esset, quippe quibus et visus ad prospiciendum impedimento caliginis et expeditio ad cavendum compressione multitudinis deerat. **12** Nec laborabat eques Maurus ac Numida ut bene conlocatum hostem oportuno teli impetu rimaretur, sed potius in incertum pila mittebant certi quod vulnera incerta non essent. Ita coacti in unum Romani pedites densabantur. Intercapedinem tanti periculi nox interveniens dedit. **13** Eadem postera die et belli et periculi facies: erumpere in hostem quamvis stricto miles gladio non valebat, eminus enim iaculis repellebatur; fugere non poterant, undique enim velocior ad persequendum eques incluserat. **14** Iam tertia dies et nullum undecumque suffragium, dira undique mortis facies obiciebatur; tandem Marius consul forti desperatione spei viam fecit: universo simul agmine prorupit e vallo campoque sese simul et proelio dedit. **15** Et cum iterum circumfusi hostes non solum agminis extrema laniarent, verum etiam media excussis procul telis caederent turbatosque Romanos insuper etiam aestus solis, intolerantia sitis, mortis circumstantia usque ad extremum desperationis defetigaret, subito notum illud Romanorum adversus Afros tempestatum imbriumque suffragium caelo missum insperatae salutis fuit. **16** Siquidem repentina pluvia sitientibus Romanis et aestuantibus refrigerium potumque praebuit, porro autem Numidis hastilia telorum, quae manu intorquere sine ammentis solent, lubrica ac per hoc inutilia reddidit: **17** scuta etiam, quae elephantum corio extento atque durato habilia et tuta gestabant - cuius ea natura est ut acceptum imbrem tamquam spongia ebibat ac per hoc intractabile repentino pondere fiat - quia circumferri non poterant, defendere nequiverunt. Ita ex insperato conturbatis destitutisque Mauris ac Numidis Bocchus ac Iugurtha fugerunt. **18** Post hoc nonaginta milia armatorum novissimo bello ab isdem regibus obiecta; haec quoque usque ad internecionem Romanis

vincentibus caesa referuntur. Ex eo Bocchus spem belli abiciens, pacem petivit atque in pretium pacis Iugurtham dolo captum catenisque obrutum per Sullam legatum misit ad Marium. **19** Qui in triumpho ante currum cum duobus filiis suis actus et mox in carcere strangulatus est.

20 Isdem diebus obscenum prodigium ac triste visum est. L. Helvius eques Romanus cum uxore et filia de Roma in Apuliam rediens, tempestate correptus cum filiam consternatam videret, ut citius propioribus tectis succederent, relictis vehiculis arreptisque equis filiam virginem equo insidentem in medium agmen accepit. **21** Puella continuo ictu fulminis exanimata est, sed omnibus sine scissura aliqua vestimentis ademptis ac pectoris pedumque vinculis dissolutis, monilibus etiam anulisque discussis, ipso quoque corpore inlaeso, nisi quod obscenum in modum nuda et lingua paululum exerta iacuit; equus quoque ipse, quo utebatur, straturis, frenis et cingulis dissolutis passim ac dispersis exanimis procul iacuit.

22 Parvo post hoc intercessu temporis L. Veturius eques Romanus Aemiliam virginem Vestalem furtivo stupro polluit. Duas praeterea virgines Vestales eadem Aemilia ad participationem incesti sollicitatas contubernalibus sui corruptoris exposuit ac tradidit. Indicio per servum facto supplicium de omnibus sumptum est.

23 Isdem praeterea Iugurthini belli temporibus, L. Cassius consul in Gallia Tigurinos usque ad Oceanum persecutus rursusque ab isdem insidiis circumventus occisus est. **24** Lucius quoque Piso vir consularis, legatus Cassii consulis, interfectus. C. Publius alter legatus, ne residua exercitus portio, quae in castra confugerat, deleretur, obsides et dimidiam partem rerum omnium Tigurinis turpissimo foedere dedit: qui Romam reversus, a Caelio tribuno plebi die dicta eo quod Tigurinis obsides dederat, in exilium profugit.

25 Caepio proconsule capta urbe Gallorum, cui nomen est Tolosa, centum milia ponderis auri et argenti centum decem milia e templo Apollinis sustulit. Quod cum ad Massiliam, amicam populo Romano urbem, cum praesidiis misisset, interfectis clam - sicut quidam contestantur - quibus ea custodienda et pervehenda commiserat, cuncta per scelus furatus fuisse narratur. Unde etiam magna quaestio post Romae acta est.